

Pregledni rad

UDK: 821.163.6-143.09Vraz, S.

<https://doi.org/10.17234/9789533792958.07>

Nina Ditmajer Prando

ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede

nina.ditmajer@zrc-sazu.si

ROMANTIČARSKA TEMATIKA I METAFORIKA U ELEGIJAMA STANKA VRAZA

Sažetak

Pjesništvo Stanka Vraza žanrovski, tematski i motivski smješta se u štajersko kasnoprosvjetiteljsko i romantičarsko pjesništvo prve polovice 19. stoljeća. Cilj je ovoga rada predstaviti Vraza kao romantičarskog pjesnika koji je koristio poetski žanr elegije kako bi istražio univerzalne teme gubitka, prolaznosti i ljubavi u okviru romantičarske poetike. Elegije uključuju i one napisane u elegijskom distihu i one s karakterističnom elegijskom tematikom. Najkarakterističnije su teme štajerske elegije oproštaj, nesretna ljubav, prolaznost svega ovozemaljskog, čežnja za nebesima, smrt, žalovanje za mladošću, melankolija i čežnja za domovinom. Vrazov lirski subjekt čeznuo je za rodnim krajevima i voljenom ženom, tugovao je i opraštao se od prijatelja i mladosti, dok čežnja za nebesima za njega nije bila karakteristična. U Vrazovim je elegijama prisutna bogata romantičarska metaforika koja se napaja i iz barokne književne tradicije, npr. s motivom cvijeta koji odnese bura ili koji uvene. Često je koristio poznatu romantičarsku metaforu života odnosno

tijela kao tamnice, metaforu vječnog mora sa smrtnim vratima, čamca na moru koji u neposrednoj blizini udara o crni otok jada. U svoje je pjesme preuzimao i antičke mitološke motive, npr. rijeku Letu i ženski lik Niobu.

Ključne riječi: Stanko Vraz, poezija, elegija, romantizam

1. Uvod

U grčkoj se antičkoj književnosti elegija još nije razlikovala od ostalih pjesničkih vrsta. Tim su se nazivom, naime, označavale sve pjesme napisane u elegijskom distihu (daktilski heksametar + pentametar) i dulje od epigrama. S obzirom na motive, elegija je mogla biti politička, moralistička ili reflektivna, a pisali su je ponajprije pjesnici Solon, Teognis, Kalimah i Mimnermos. Tek se u rimskoj antičkoj književnosti elegija počinje razlikovati od drugih pjesničkih vrsta, a pjesnici Kornelije Gal, Tibul, Propercije i Ovidije u svoje su pjesme unijeli motive ljubavne i životne nesreće (tužbalice). Od renesanse nadalje elegija se pojavljuje u različitim strofnim oblicima koji tematiziraju ljubavnu nesreću, smrt, prolaznost ljepote, razočaranje u ideal itd. U Italiji su Bernardo Tasso i Ariosto njegovali sadržaj i temu elegije u *terca rimi*, u baroku je takvu motiviku gajio Filicaia, a u 19. stoljeću Leopardi i Carducci. U Španjolskoj su se pjesnici poput Garcilasa de la Vege ugledali na talijanske uzore, a oktavu je koristio Lope de Vega. U Francuskoj su imitirali klasični distih u aleksandrinskim dvostisima (kupletima) s izmjeničnom muškom i ženskom rimom, kasnije s deka- i oktosilabičnim stihovima (Jean Doublet, *Elegies*, 1559). Klasičnog se metra odrekao Ronsard te se vratio tematici klasičnih elegičara (*Elegies, Mascara-des, et Bergeries*, 1565), što su slijedili i Louis Labé te Malherbe. Boileau (*l'Art Poétique*) je ustrajao na ljubavnoj i smrtnoj tematici u elegiji, pa su za 18. stoljeće osjećajnost/rafiniranost i melankolija bile karakterističnije od duboke žalosti. Vrhunac tog trenda dosegnuo je pjesnik Chénier. Nakon Lamartineovih *Méditationes* (1820), ovaj se pjesnički žanr u francuskoj književnosti pojavljuje tek sporadično.

U njemačkom se prostoru u doba humanizma pojavljuju nasljednici rimske erotske elegije u distisima, poput Petrusa Lotichiusa (*Elegiarum liber et carminum libellus*, 1551) i Johannesesa Secundusa (*Elegienzyklus*,

1551). Početkom 17. stoljeća elegije na narodnom jeziku piše Opitz (*Teutsche Poemata*, 1624), koji se koristi aleksandrinskim kupletima s izmjeničnom muškom i ženskom rimom. Snažno se osjećao utjecaj engleskih pjesnika poput Younga, Goldsmitha, Graya i Macphersona. Takva je sentimentalna elegija bila psihološki utemeljena i razvila je motiv žalovanja u novim metričkim formama koje su koristili Höltz, Matthisson i Gotter. Većoj metričkoj slobodi, sentimentalizmu, sveopćoj žalosti, ljubavnim tegobama i zazivanju smrti usmjerio se i Klopstock (*Elegie*, 1748). Stolberg (*Elegie an meinen Bruder*, 1778) i Voß (*Die Trennung*, 1776) ponovno su preuzeli elegijski distih. Iako je i Goethe oponašao latinski metar, njegove se *Römische Elegien* (1795) već mogu označiti kao idile, dok se pravom elegijom može smatrati njegovo djelo *Metamorphosen der Pflanzen*. Pod njegovim izravnim utjecajem Schiller je 1795. u elegijskim distisima napisao pjesme *Der Tanz*, *Der Genius* i *Der Spaziergang*, koje se djelomice približavaju poučnoj poeziji. To vrijedi i za Schlegelove *Die Kunst der Griechen* (1799) i Schellingove *Tier und Pflanze* (1802). U svome eseju *O naivnoj i sentimentalnoj poeziji* Schiller razlikuje elegično, satirično i idilično: elegično teži idealu, satirično se žali na postojeće stanje, a idilično prikazuje ideal kao stvarno postojeći. Njegovo je shvaćanje elegičnog ilustrirano u pjesmama *Die Götter Griechenlands*, *Die Sehnsucht* i *Der Pilgrim*. Hölderlinove elegije također se suočavaju s nemogućnošću dosezanja ideala i čežnjom za zlatnim vremenima djetinjstva. U 19. stoljeću teme poput jadicovke i tuge nalaze izraz u drugim lirskim formama. Neki pjesnici i dalje oponašaju Goetheov uzor (Platen, Rückert, Immermann, Mörike), no od njega se u drugoj polovici 19. stoljeća, uz rijetke iznimke (Geibel i Saar), uglavnom udaljavaju.

U renesansnoj je Engleskoj bilo nekoliko pokušaja imitacije kvantitativnog stiha klasičnog distiha (Sidney, Spenser, Harvey), no bili su neuspješni. Pojam *elegija* u 16. i ranom 17. stoljeću koristio se za pjesme različitog sadržaja, uključujući Petrarčinu ljubavnu poeziju kao i tužbalice; povezanost sa smrću jasnije se uspostavlja s pogrebnim elegijama u naslovu Donneova djela *An Anatomy of the World* (1611). Miltonova pastoralna elegija *Lycidas* (1637) pomogla je utemeljiti elegično žalovanje za smrću kao poseban pjesnički žanr. Toj tradiciji pripadaju autori Gray (*Elegy Written in a Country Churchyard*, 1750), Young (*Night Thoughts on Life, Death and Immortality*), Samuel Johnson (*Vanity*

of *Human Wishes*) i Whitman (*When Lilacs Last in the Dooryard Bloomed*), kao i pojedine pjesme Popea (*Elegy on the Death of an Unfortunate Lady*) i Tennysona (*In Memoriam*, 1850). Pastoralna elegija prikazana u Shelleyjevoj pjesmi o smrti Keatsa *Adonais* (1821) proizlazi iz drugačije tradicije, s obzirom na to da je zamišljena kao podvrsta idile ili ekloge (Beißner 1965; Fogle 1972: 215; Clark 1975; Kay 1990; Kemper 2007: 429–432).

U razmatranju slovenske elegije polazim od definicije Petera Scherbera, koji je za žanrovsku odrednicu neke pjesme kao elegije postavio sljedeće kriterije: (1) elegijski oblik (elegijski distih ili aleksandrinac, ako nisu upotrijebljeni u epigramu); (2) elegijska građa (epicediji, nadgrobne pjesme, jadikovke o ništavnosti i prolaznosti, ljubavne jadikovke zbog napuštenosti ili boli razdvajanja, jadikovke zbog gubitka mladosti, zbog prezira koji trpi domovina, pjesme oproštaja, melankolična refleksija itd.); (3) elegično ozračje (ako su ispunjena prva dva kriterija); (4) naslov (elegija, mila pjesma, tužbalica, oproštaj). Za slovenske je prilike definiciju elegije proširio i na kršćansku čežnju za budućim onostranstvom (Scherber 1974: 9). Pritom valja naglasiti da je za neke pjesnike 19. stoljeća karakteristično eksperimentiranje s metričkim formama neovisno o sadržaju pjesme, a elegično ozračje može biti svojstveno i, primjerice, sonetu. Kao što pokazuje analiza Antonyja Deschamps, moderni elegijski pjesnici udaljili su se od stabilnih elegijskih modela, utjelovljujući novootkrivenu kreativnu slobodu koja odražava romantičarske ideale. Za razliku od svojih prethodnika, prihvatili su hibridne oblike i doveli u pitanje tradicionalne elegijske konvencije, a time su u prvi plan postavili širu povijesnu i filozofsku evoluciju žanra tijekom romantičarskog razdoblja (Pinkovsky 2019: 186–198). Romantičarska elegija također se društveno i politički transformirala; na primjer, poezija dekabrista poput W. K. Kjuheljbekera i A. I. Odoyevskog prožela je elegiju buntovnim obilježjima, što je odražavalo burnu epohu u kojoj su živjeli. Njihova djela obuhvaćala su razmišljanja o smislu života, osobnim idealima i patnji pojedinca na pozadini društvenih ograničenja (Zhuzhgina-Allahverdian 2023: 68–86). Takvi su razvojni pomaci doveli do estetskog i emocionalnog rasterećenja žanra, dok su se pjesnici istodobno suočavali s osobnom i kolektivnom tugom.

Ova analiza polazi od suvremenih teorijskih pristupa elegiji i lirici.

Lirski subjekt ne shvaća se kao biografski autor, nego kao tekstualna instanca koja konstruira perspektivu i emocionalni ton pjesme (Culler 2015). Romantičarska poetika podrazumijeva naglašenu subjektivnost, introspektivnost i metaforičku slojevitost, pri čemu elegija funkcionira kao žanr koji tematizira gubitak, prolaznost i čežnju. Elegija se u ovom radu promatra kao povijesno promjenjiva forma koja u romantičarskom kontekstu dobiva nove funkcije: izražavanje individualne egzistencijalne napetosti i kritički odnos prema idealima. Time se izbjegava biografizam i naglasak stavlja na tekstualne strategije i žanrovske konvencije.

2. Vrazove slovenske elegije (1830. – 1837.)

U razdoblju od 1831. do 1837. Peter Scherber (1974: 90) prepoznao je 34 Vrazove elegije, uključujući s metričkog gledišta i one pjesme s borbenim patriotskim sadržajem, poput *Želenje k orožji, S slavnim se orožjem opaš' te, Vojnikom*, kao i pjesme s temom *furor poeticus* (*Noč kdaj naplete nebo, Ah moja duša*). Takve pjesme ne ubrajam među elegije zbog njihove teme. Stanko Vraz u elegijskom je distihu napisao još devet pjesama koje ubrajam u elegije: *Namilka* (1835), *Čemu stanoviti zdihljaj* (1835), *Regina jubet renovare dolorem* (1835), *Žalostnica* (1835), *Milemu drevcu* (1837), *Večerke* (1834), *Preč telesni okov* (1833), *Blaženi čas* (1833), *Ah ne prašajte me* (1830 – 1832). Prema istraživanjima Aleksandra Bjelčevića (2011: 279–312), za elegijski je distih karakterističan daktilsko-trohejski tip heksametra, iako je među njemačkim pjesnicima tada vladao tzv. *Trochäenverbot*. Razlog takve odluke leži u razlikovanju tematsko-motivskih obilježja od metričkih: pjesme s patriotskim ili borbenim sadržajem, iako napisane u elegijskom distihu, ne ostvaruju elegijsko ozračje niti dominantnu temu gubitka i melankolije, što smatram ključnim za žanrovsku odrednicu u ovom radu.

Treba spomenuti još dvije pjesme s domovinskim elegijskim sadržajem, koje je Vraz napisao u prvoj godini boravka u Grazu, kada je najviše čeznuo za rodnim krajem: *Srečno ostani mi ti domovina* (1830) i *Draga ljuba Mura* (1830). Njegove ljubavne elegije tematiziraju iskustvo nesretne ljubavi kao književni topos, a ne kao izravni odraz autorove biografije.¹

1 Godine 1834. zaljubio se u seosku djevojku Rozu, koja se godinu dana kasnije

Stoga na temelju elegijske tematike među elegije možemo ubrojiti još 14 Vrazovih pjesama: *Srečno ostani mi ti domovina* (1830), *Draga ljubava Mura* (1830), *Na Janeza mojega* (1830–1832), *Burja* (1834), *Preč je preč* (1834), *Žal za mladostjo* (1834), *Kdaj vledenel bo* (1834), *Slovo od mladosti* (1834), *Slovo* (1834), *Opolnoči* (1835), *Zbogom* (1835), *Dragotin na smrtni postelji* (1836), *Slejko Ani* (1837), *Trojna rana* (1837). Te pjesme elegijsku tematiku izražavaju u drugim kitničkim oblicima: kombinacija osmerca i sedmerca u trohejskom ritmu karakteristična je za pjesmu *Slovo*, trohejski deseterci za *Trojnu ranu*, dok pjesma *Dragotin na smrtni postelji*, s metričkom shemom -U-U-U-U-U-U-U (14-13-12-12-10-12-12 itd.), podsjeća na epsko-lirsku poeziju. Budući da je dvije elegije napisao u sestini (*Na Janeza mojega*, *Zbogom*), za Vraza je karakterističan i jampski metar, dok se sedmerac i šesterac s prijestupnom rimom, što je obilježje Hildebrandove strofe, izmjenjuju u pjesmi *Slejko Ani*. Kombinacija oktosilabičnih i heptasilabičnih redaka u trohejskom ritmu karakteristična je i za slovensku religijsku i za svjetovnu poeziju, a koristili su je istočnoštajerski pjesnici Peter Dajnko, Štefan Modrinjak, Anton Šerf, Jakob Košar i Mihel Golob, kao i Štajerci Jožef Hašnik, Valentin Orožen, Janez Arlič, Andrej Urek i Jakob Strašek iz okruga Celje. Slovenske vjerske pjesme također su obilježene Hildebrandovom strofom, koju su u svjetovnoj poeziji koristili Anton Martin Slomšek, Jožef Hašnik i Fanny Haussmann.

3. Građa i tematika u štajerskoj elegiji

Vrazove slovenske elegije pokazuju tematsku raznolikost koja je obilježje i tadašnje slovenske poezije u Štajerskoj, Kranjskoj i Koruškoj. Vraz je rođen u austrijskoj pokrajini Štajerskoj, gdje je također stekao svoje formalno obrazovanje te je kao student u Grazu između 1830. i 1839. sudjelovao u slovenskom književnom i jezičnom programu. Vraz je poznao istaknute slovenske pisce svjetovnih pjesama u Kranjskoj (France Prešeren i drugi pjesnici *Kranjske čbelice*), Koruškoj (Urban Jarnik) i Goriškoj (Valentin Stanič). U Štajerskoj su djelovali

udala za drugoga (Petre 1939: 88; Jež 2016: 240). Jako ga je pogodila i smrt prijateljice Šamperla 1836. godine. Nakon toga uslijedila je nesretna ljubav prema kćeri samoborskog trgovca, Ljubici Cantily, koja se 1837. također udala za drugoga (Slodnjak 1952: 17; Ilešič 1911: 41–42). Andraž Jež (2016: 392) njegovu je nesreću u ljubavi povezoao s klasno-hijerarhijskom razlikom.

Peter Dajnko i njegov krug (npr. Anton Šerf, Anton Lah) te Anton Martin Slomšek i njegov krug (npr. Jožef Hašnik i Valentin Orožen).²

Najčešće elegijske teme u tadašnjoj štajerskoj, odnosno općenito slovenskoj poeziji jesu rastanak i ljubavna nesreća, a potom prolaznost svega svjetovnog, čežnja za nebesima, smrt, žalovanje za mladošću, melankolija i čežnja za domovinom. Jedine su teme koje se kod Vraza ne pojavljuju prolaznost svega svjetovnog i čežnja za nebesima.

Lirski subjekti u štajerskoj elegiji često se opraštaju od stabla, svijeta, domovine i voljenih žena. Stablo im predstavlja prisnost i sigurnost. U toj se ulozi pojavljuju motivi različitih vrsta drveća, ponajprije hrasta (Leopold Volkmer: *Slovo od mojega hrasta*) i vrbe (Mihael Golob u zbirci *Sprotuletna vijolica: Na verbo pri domovinskem hrami stoječo*). Sljedeća je česta tema štajerskih elegija oproštaj od svijeta, u kojem pjesnici ne nalaze sreću i vide rješenje u smrti koja donosi spokoj (npr. Stanko Vraz: *Slovo*, Fanny Haussmann: *Umirajoči pesnik*). Lirski subjekti također tuguju za mladim godinama i opraštaju se od mladosti. Vrazov je lirski subjekt u elegiji *Slovo od mladosti* iz 1834. svoje prisjećanje i tugovanje za mladim godinama usporedio s lastavicom ujesen. Oproštaji od domovine mogu imati i domoljubnu notu te su bili česta tema mladih štajerskih studenata koji su odlazili na studij u Graz ili Klagenfurt (npr. Ivan Ertl u *Sprotuletni vijolici: Slovo od domovine*, Jožef Hašnik: *Slovojemanje*, Jakob Košar: *Srečno srečno*). I Vrazova pjesma *Srečno ostani mi ti domovina* nastala je 1830. godine, kad je odlazio iz Maribora na studij u Graz. U njoj je naglašena domoljubna nota, a kao domovinu predstavlja njegov rodni kraj Cerovec (u današnjoj općini Ormož), prepun vinograda, što se odražava i u samoj pjesmi. Vraz se često opraštao i od voljenih žena. U pjesmi *Slovo* odlazak žene označuje kao zoru koja se skriva u noći. U elegiji *Zbogom* svoju voljenu naziva grlicom, što je čest motiv i u religioznoj lirici, a kratkotrajnost njihove ljubavne sreće uspoređuje s cvijetom u mjesecu sušcu (tj. ožujku). Na kraju pjesme javljaju se tamne misli i želja za smrću duše, a najveću mu bol predstavljaju sjećanja koja naziva mučiteljima.

Unatoč tomu što je većina slovenskih pisaca toga razdoblja bila svećeničkog staleža, tema ljubavne nesreće vrlo je česta. Prvi je put su-

2 Bavila sam se poezijom u Štajerskoj u svojoj monografiji *Recepcija starejšega pesništva na Štajerskem in v Prekmurju*.

srećemo kod štajerskog svećenika Štefana Modrinjaka, koji je ujedno bio i prvi slovenski pjesnik koji je otvorio temu celibata. U njemačkoj književnosti to nije bila nova tema, s obzirom na to da je o njoj govorio već slobodni zidar Johann Baptist von Alxinger, koji je takve pjesme zbog austrijske cenzure tiskao u Leipzigu. Modrinjak je u pjesmi razvio misao da je tjelesna ljubav dar od Boga, a zabranio ju je sam čovjek. Melankolično raspoloženje u pjesmi odraz je misli da je njegova patnja neizlječiva. Tema se ipak najčešće pojavljuje kod laika, poput učitelja slovenskoga jezika u Grazu Janeza Nepomuka Primica, gračkog studenta prava Stanka Vraza i prve slovenske pjesnikinje iz Celja Fanny Hausmann. Lirski subjekt elegija Janeza Nepomuka Primica oplakivao je nesretnu ljubav koja mu je oduzela svaku nadu u svijetlu, sretnu budućnost (*Žalostni lubčik*). Stanko Vraz u svojim je ljubavnim elegijama želio biti voljen (*Ah ne prašajte me*), s romantičarskom se osjećajnošću prisjećao lijepih zajedničkih trenutaka i čeznuo za voljenom (*Večerke, Opolnoči*), svoju je ljubavnu sudbinu prepuštao Bogu i izravno oslovljavao te personificirao ljubav koja mu je zaslijepila razum pa je vjerovao u njezinu besmrtnost (*Regina jubes renovare dolorem*). Svoju patriotsku panslavensku misao povezivao je s ljubavnim sudbinom (*Žalostnica*), a za razliku od drugih štajerskih pjesnika, koji su većinom bili svećenici, nije pronalazio mir u pogledu prema nebu (*Čemu stanoviti zdihljaj*).

Štajerski su pjesnici prolaznost svih stvari na svijetu povezivali s ljudskom prolaznošću (Mihael Golob: *Vijolica*, Janez Arlič: *Stari grad*, Emanuel Podvinski: *Zgimba*). I u toj skupini pjesama naglašena je smrtnost svih ljudi bez obzira na društveni položaj i dob, a dodana je i prolaznost svjetovne vlasti i časti (Peter Dajnko: *Podrt hrast*, Anton Martin Slomšek: *Čas*). Neke pjesme završavaju pesimističnom mišlju da se kod groba završava ljudski život (*Vijolica*). Na kraju se može izreći poučna misao da će nas samo naše kreposti i dobra djela na kraju života spasiti (*Čas*, Valentin Orožen: *Tukej vse mine*). Pjesme često sadrže odgojnu ideju da treba brinuti za čistoću duše i izbjegavati svjetovna dobra jer ljudski život propada poput lista koji osušen otpada s drveta. Povezivanje prolaznosti prirode i ljudskog života poznato je još iz slovenskog pjesništva 18. stoljeća u Kranjskoj.

Osim već istaknute odgojne tematike, kod Vraza se također ne pojavljuje čežnja za nebesima. U ovoj skupini pjesama prisutna je misao da

će na nebesima nestati sva naša tuga (Ertl: *Noć*, Slomšek: *Veselja dom*, Hašnik: *Odglati*) jer je to mjesto bez zemaljske patnje i prolaznosti, a put do njega pokazuju nam svjetlucave zvijezde (Slomšek: *Zvezde*, Hašnik: *Zvezdam*). Sigurnost na tom putu pruža samo povjerenje u božju ljubav (Arlič: *Človeško življenje*), a naše će srce utješiti božanska milost (Golob: *Hrepenenje*). Čeznja za nebesima kao pjesnička tema prisutna je već u slovenskoj nabožnoj pjesmi, dok je motiv zvijezda u slovensku svjetovnu poeziju uveo koruski pisac Urban Jarnik.

Lirski subjekti u štajerskim su pjesmama često opisivali žalovanje nad majčinim grobom (Anton Šerf: *Žalostnice*, Kocmut: *Na grobi moje matere*, Ertl: *Moja žalost*), kao i nad grobom prijatelja (Vraz: *Na Janeza mojega*, *Dragotin na smrtni postelji*) i drugih osoba (Kocmut: *Na smrt dobrotnika*). Majčina brižnost i ljubav prema djeci uspoređene su s Marijinom brigom za Isusa (*Žalostnice*) ili s brigom ptice za svoje ptice (*Na grobi moje matere*). Lirski subjekti opisivali su patnju svoga srca i duše pri majčinoj smrti (*Žalostnice*), a vlastiti teret uspoređivali s težinom križa (*Na grobi moje matere*). Religiozni je moment izražen u molitvi za milost, kojoj slijede nada i radost ponovnog susreta na nebu (*Žalostnice*, *Na grobi moje matere*). U elegijama u kojima je predmet smrt, pjesnici su se dotaknuli i kasnosrednjovjekovne teme jednakosti svih u smrti, dodavši barokne motive raspadanja i truljenja svega svjetovnoga te motiv kostiju, što na kraju vodi kršćanskoj misli o besmrtnosti duše koja se nakon smrti vraća svome Stvoritelju Bogu (Andrej Urek: *Mrtviše*). Pisci su tu temu preuzimali iz nabožne pjesničke tradicije. U elegiji za prijatelja Dragotina Šamperla Vraz koristi poznatu metaforu života, odnosno tijela, kao tamnice. Otjecanje krvi iz žila uspoređuje s golubom koji pije vodu iz plitkog potoka, a koristi i metaforu vječnog mora sa smrtnim vratima. Na kraju pjesme lirski subjekt progoni strah koji ne umiruje ni misao o besmrtnosti duše, što već upućuje na drugačije traženje izlaza iz romantičarskog doživljavanja suprotnosti između ideala i stvarnosti, što je vidljivo kod svećeničkih pisaca, kojima utjehu pruža misao na nebo.

U skupini pjesama s temom žalovanja za mladošću lirski se subjekti prisjećaju idiličnog krajolika kakvim su ga doživljavali u djetinjstvu i melankolično za njim tuguju (Jakob Strašek: *Zdihvanje po mladosti*, Golob: *Spomnenje*). Dječju bezbrižnost i radost uspoređuju sa sadašnjošću koju obilježavaju metafore nemilosrdnog časa i patnje mača

(Ertl: *Prejd i zdaj*), opisujući je kao taman lug, svijet obrastao trnjem, dok starost doživljavaju kao breme i u njezinoj blizini osjećaju prisutnost smrti (*Zdihvanje po mladosti*). Prolaznost mladenačkih godina uspoređuju s jablanovim cvijetom koji nestaje u rosi (Vraz: *Burja*). Mir ne pronalaze u znanju (knjigama), a nedostižnost ideala mladenačke vjere uspoređuju s razbijenim čamcem za koji se hvata mornar (*Burja*). Proljeće je metafora mladosti te mu se i izravno obraćaju (Vraz: *Preč je preč*). Suprotno cvijetu koji se razvija u plod, oni osjećaju samo bol u obliku trnja. Radost u obliku ruža može biti ispunjena gorkom tugom koju dočaravaju metaforom pelina (*Preč je preč*). Svoju tugu uspoređuju s tragičnim likovima iz grčke mitologije, ponajviše s Niobom, i požele njezinu žalobnu sudbinu jer se, nakon smrti četrnaestero djece, okamenila (Vraz: *Žal za mladostjo*). Na kraju je naglašena misao da sve lijepo na svijetu brzo nestaje, a vječnost nas čeka s druge strane (Strašek: *Zdihvanje po mladosti*).

Melankolična refleksija obilježje je elegija Dragotina Šamperla, Stan-ka Vraza i Janeza Arliča. U takvim su pjesmama prisutne mračne misli i slutnja smrti (Šamperl: *Zdihleji*), naznačene metaforom „smrt-ni žile zavor“ (Vraz: *Kdaj vledenel bo*). Svoju tugu pjesnici izražavaju genitivnom metaforom „mrak života“ te metaforom ugašenog sunca (Arlič: *Mila solza*). Prolaznost vremena izražena je metaforom sata koji istječe, a fizički svijet poprima neprijateljski lik (*Zdihleji*). Počinak im predstavlja onostrani život gdje više nema patnje, a nadu simbolizira metafora proljeća. Od svih darova svijeta, koje nazivaju varkama, najviše im znači ljubav koja ih još zadržava na ovom svijetu: „Se slovil težko bom s'cer, ljuba, / da hrani tam še s' ljubavi spomin“ (Vraz 1952: 123). Doživaju svog spasitelja, jedinog koji ih može izliječiti, i pitaju se o onostranom: „Al onstran gomile nezmerjen je hram, / Kjer duhi zveličanje majo?“ (Šamperl 1849: 320). Na kraju može biti izražena misao o nedostižnosti izgubljenoga (Arlič: *Mila solza*).

Tema čežnje za domovinom povezuje se s temom oprostaja od domovine te se stoga najčešće javlja kod mladih štajerskih studenata. Naslov Oroženove pjesme *Domo me mika* podsjeća na Grabnarovu istoimenu pjesmu, u kojoj se pjesnik nadahnjivao Matthissonovom elegijom *Wunsch*. Orožen je, naime, tijekom boravka u bogosloviji u Klagenfurtu čeznuo za povratkom u Štajersku. Ta je tema vidljiva i u pjesmi *Moje želje*, u kojoj je pjesnik čeznuo za idiličnim štajerskim

krajolikom, mjestom gdje stanuje sreća. Mladi štajerski pjesnici koji su namjeravali studirati u Grazu vidjeli su taj odlazak kao nacionalnu izdaju jer su grad već definirali kao njemački (Kocmut: *Hrepenenje po domovini*, Golob: *Na domovino*). Ta je tema posebno naglašena u Vrazovim elegijama iz tridesetih godina, osobito u vrijeme njegova odlaska u Graz, kada se opraštao od domovine i ondje ispovijedao rijeci Muri. Životno su breme pjesnici uspoređivali s grudom zemlje koju nose na ramenima (*Hrepenenje po domovini*).

4. Romantičarska motivika i metaforika u Vrazovoj poeziji

U Vrazovim je elegijama prisutna bogata romantičarska metaforika koja se napaja i iz barokne i antičke književne tradicije. Često je koristio poznatu romantičarsku metaforu tijela kao tamnice, metaforu mora i čamca na moru. U svoje je pjesme preuzimao i antičke mitološke motive, npr. rijeku Letu i ženski lik Niobu.

Metafore u romantičarskoj književnosti imaju ulogu bitnog konstrukta koji oblikuje ljudsko razumijevanje i emocionalno izražavanje. Kao takva, metafora nadilazi estetsku vrijednost jer postaje temelj individualne spoznaje i kolektivne kulturne artikulacije (Nerlich i Clarke 2001: 39–61). Metaforičke slike u romantičarskoj književnosti često crpe iz tema zatvorenosti, istraživanja i mora, što odražava složen odnos između ljudskih osjećaja, slobode i egzistencijalnih uvjeta. Osobito metafore zatvora, mora, broda i mornara djeluju kao snažni simboli tog okvira jer obuhvaćaju napetost između zatočeništva i oslobođenja te duboko putovanje samospoznaje. Metafora zatvora osobito je izražena u naglašavanju tema ograničenja i introspekcije. U književnom kontekstu, osobito u romantičarskom razdoblju, zatvorenost ne označava samo fizičko zatočenje, nego i emocionalna i egzistencijalna stanja. Fludernik (2019: 283–343) razmatra trope transcendencije u književnosti i pokazuje kako romantičarska poezija često utjelovljuje borbu za oslobođenje iz metaforičkih zatvora. Taj osjećaj zatočenosti odražava se u razvoju likova u različitim romantičarskim tekstovima, gdje želja za slobodom pokreće unutarnje i vanjske sukobe.

Metafora života, odnosno tijela kao tamnice koja obuhvaća ljudsku dušu, jedna je od temeljnih gnostičkih usporedbi odnosa između duše i tijela. Izvor takvog poimanja jest grčki filozof Platon, koji je razvio misao da su duše okovane u tijelu poput zarobljenika. Alan Richard-

son (2004: 1–14) u djelu *Romanticism and the Body* pojašnjava kako tijelo u romantičarskoj književnosti funkcionira kao sredstvo izražavanja ljudskih emocija, ali i kao metaforički prikaz šire društvene i psihološke stvarnosti. Tijelo je često prikazano kao poprište sukoba koje odražava unutarnje dileme pojedinca, čime se osnažuje pojam tijela kao zatvora u kojem se čovjek suočava s vanjskim očekivanjima i unutarnjim željama. Misao da se duša mora osloboditi tijela koje sputava čovjekovu težnju za slobodom izražena je u Vrazovoj elegiji za prijatelja Dragotina Šamperla („da se večna duša ‘zmota ‘z slabe ječe“, Vraz 1852: 244) te u elegiji *Preč telesni okov* („Preč, telesni okov, ki duha mi s truplom oklepaš, v ječo, da to zakovan sve slobodnosti nima, s čistim duhom telo spojiti se ne m’re vmrtelno“, Vraz 1852: 99). Iste je godine metaforu tamnice u *Kranjskoj čbelici 4* upotrijebio i France Prešeren („Življenje je ječa, čas v nji rabelj hudi“, *Kranjska čbelica 4* 1833: 10), kao i Jernej Levičnik, koji je preveo, odnosno preradio Schillerovu pjesmu o čežnji *Sehnsucht* („Srečna bla bi moja duša, / Ko bi znala ‘z ječe pot“, *Kranjska čbelica 4* 1833: 32).

Nasuprot tomu, more kao metafora simbolizira i rizik i pustolovinu te često služi kao kontrastna pozadina zatvorenosti. U književnosti se more u pravilu prikazuje kao prostor neizmernih mogućnosti, nalik nepoznatom emocionalnom ili egzistencijalnom putovanju. U poeziji Emily Dickinson uporaba metafore broda i mora odražava dvojnost između čežnje za slobodom i potrebe za sigurnošću vlastite luke (Hangling 2021: 76–80). Metafora broda bez kormilara koji plovi prema čudesnoj nebeskoj zemlji pojavljuje se u već spomenutoj Schillerovoj pjesmi. Vraz je metafore mora i broda upotrijebio u pjesmama *Burja*, *Dragotin na smrti postelji* i *Slovo od mladosti*. Otjecanje krvi iz žila slikovito uspoređuje s golubom koji pije vodu iz plitkog potoka, a koristi i metaforu vječnog mora sa smrtnim vratima. Na kraju pjesme pjesnika progoni strah koji ne umiruje ni misao o besmrtnosti duše, što već upućuje na drugačiji način suočavanja s romantičarskim sukobom između ideala i stvarnosti od onoga koji nalazimo kod svećeničkih pjesnika, kojima utjehu pruža misao o nebu. Motiv istjecanja životnih godina potokom poznat je iz prijevoda Schillerove pjesme *Der Jüngling am Bache*, koju je Mihael Tušek objavio u *Kranjskoj čbelici 4* (1833). U elegiji *Slovo od mladosti* iz 1834. godine Vraz je kao prvi slovenski pjesnik uveo metaforu crnog otoka. Njegove su misli brod

na moru koji u neposrednoj blizini udara o crni otok jada, prepreku na putu prema oslobođenju i sreći. Brod na vodi romantičarska je slika koja je, posredstvom Schillera, ušla u slovensku poeziju preko *Kranjske čbelice* (1833), koju je Vraz dobro poznavao:

Kak lastovice, da bliža se jesen,
zbirajo se na turne visoke,
vsaka zažvrgoli namilo pesem,
na stara gnezda sladko gledaje /.../

Zastonj odrinjam misli čoln v to morje,
Leti po valovji brždej' ko ptič;
Nedaleč najde črni otok, gorje,
Kar dalje je, tam dalj' – nezmerni nič.

(Vraz 1952: 124)

Metaforu mornara, povezanu s motivima mora i broda, Vraz razvija u pjesmi *Burja*. Pjesma je pisana u daktilskom metru, točnije četveronožnom katalektu s izmjenjivim rimama, poznatom i kao alkmanski stih. Prolaznost mladenačkih godina uspoređuje s cvijetom jablana koji nestaje u rosi. Mir ne pronalazi u znanju (knjigama), a nedostižnost ideala – mladenačke vjere – uspoređuje s razbijenim brodom za koji se hvata mornar: „/L/ovim se za razbite vere blanje, ko za razbit se čoln mornar lovi. Vendar beže pred meno ti zakladi – le gol priplavam tje na suhi breg“ (Vraz 1952: 120). Slomšekova pjesma *Čas* u suprotnosti je s Vrazovom jer donosi optimističniji pogled i uključuje spasenje koje nas čeka na kraju života. Prikazuje metaforu modrog čamca u potoku koji plovi prema brodu vječnosti, što je bliže Schillerovu pjesništvu. Vrazu, naprotiv, misao o onostranom nije donosila utjehu: „Kar dalje je, tam dalj' – nezmerni nič“ (Vraz 1952: 124).

Romantičarski su pjesnici koristili i mitove klasične antike kao leću kroz koju su ispitivali suvremene sociopolitičke uvjete i individualne egzistencijalne dileme. Engleski romantičarski pjesnici, uključujući Byrona i Shelleyja, izražavali su svoje divljenje prema klasičnoj antici, a istodobno su ostali kritički svjesni razlika između antičkih ideala i suvremene stvarnosti (Halmi 2018). Ovaj dualistički pristup obogaćuje strukturu romantičarske poezije i odražava čežnju za autentičnošću u razdoblju obilježenom dubokim društvenim promjenama zbog industrijalizacije i političkih previranja. Nadalje, proučavanje mitova po-

stalo je sredstvo rješavanja psiholoških stanja i društvenih uloga koje su se pojavile tijekom romantizma. Whitehead (2017) ispituje arhetip „romantičarskog ludog pjesnika“ i otkriva kako su mitovi o geniju i kreativnosti pomogli oblikovati narative ovih pjesnika, što upućuje na to da su sami pjesnici proučavanjem mitova tumačili i dublje proučavali vlastitu psihu, koja je bila razapeta između unutarnjih sukoba i vanjskih društvenih izazova.

Vraz je za stupnjevanje emocionalnog izraza često posezao i za motivima iz grčke mitologije. U pjesmi *Žal za mladostjo* svoju je tugu uspoređio s tragičnim ženskim likom Niobe i poželio njezinu žalobnu sudbinu, jer se, nakon smrti četrnaestero djece, okamenila. Lik se pojavljuje i u njegovu *Vencu domoljubnih sonetov*, gdje je tugu slovenske majke, koju su izdali sinovi, uspoređio s Niobinom, koja je izgubila svu djecu.

U elegiji *Zbogom*, u kojoj se oprašta od dviju voljenih žena, Vraz svoju ljubljenu naziva grlicom, motivom čestim i u religioznoj lirici, dok kratkotrajnost njihove ljubavne sreće uspoređuje s cvijetom u mjesecu *sušcu* (ožujku). Na kraju pjesme javljaju se mračne misli i želja za smrću vlastite duše, a najveću mu bol izazivaju sjećanja koja naziva mučiteljima. Pojavljuje se i motiv rijeke Lete, starogrčke rijeke zaborava („Ni već Lethe reke“). Na kraju slijedi svojevrsno pomirenje s takvim stanjem: „Najsi! Tud' bogovje 'majo trpeti“ (Vraz 1952: 206).

5. Zaključak

Zaključno se može istaknuti da se Vrazova slovenska poezija prirodno nadovezuje na stvaralaštvo štajerskih pisaca prve polovice 19. stoljeća, osobito u tematskoj i motivskoj usmjerenosti prema oproštaju, nesretnoj ljubavi, prolaznosti i melankoličnoj refleksiji. Kao i njegovi štajerski suvremenici – Modrinjak, Golob, Hašnik, Orožen i drugi – Vraz se služi razgranatom elegijskom tradicijom, no pritom unosi snažniju individualizaciju i emocionalnu dubinu. U njegovim se pjesmama jasno prepoznaje zajednička motivska baština: žalovanje za mladosti, čežnja za zavičajem, motiv grlice, motiv stabla kao mjesta bliskosti i zaštite, kao i barokno-romantičarski motivi truleži i prolaznosti.

Ipak, Vrazovo pjesništvo nadilazi okvire prosječne štajerske elegije zahvaljujući izrazito romantičarskoj formi i metaforici. Njegova upotreba elegijskog distiha i različitih trohejskih i jampskih struktura povezuje ga s europskim romantičarskim strujanjima, dok složene

metafore – tijelo kao tamnica, more kao prostor egzistencijalne borbe, čamac koji udara o crni otok jada – daju njegovim pjesmama snažan simbolički i introspektivan karakter. Usporedbe s antičkim mitovima (Nioba, Leta) i baroknim slikama cvijeta, bure, lastavice ili uvelog lista dodatno potvrđuju da Vraz romantičarsku poetiku gradi na širokom književnom nasljeđu.

Time Vraz ne samo da dijeli temeljne motive s drugim štajerskim pjesnicima nego ih i transformira u osobni romantičarski izraz obilježen unutarnjim sukobom, emocionalnom napetošću i metaforičkim bogatstvom. Njegove elegije stoje na razmeđi tradicije i moderne subjektivnosti, povezujući regionalnu pjesničku baštinu s univerzalnim temama europskog romantizma. Upravo ta isprepletenost srodnosti i originalnosti potvrđuje Vrazovu ključnu ulogu u razvoju slovenske romantičarske poezije.

Sa slovenskog prevela Petra Amalia Bachmann.

Literatura

- Beißner, Friedrich. 1965. *Geschichte der deutschen Elegie*. Berlin: de Gruyter.
- Bjelčević, Aleksander. 2011. „Slovenski heksameter do konca 19. stoletja“. U: *Słowiańska metryka porównawcza. 9, Heksametr: antyczne wzorce wiersza i strofy w literaturach słowiańskich*. Ur. Mihail Lotman in Lucylla Pszczołowska. Warszawa: Stowarzyszenie Pro Cultura Litteraria: Instytut Badań Literackich: 279–312.
- Clark, John F. 1975. *Elegy. The fortunes of a classical genre in sixteenth-century France*. Den Haag, Paris: Mouton.
- Culler, Jonathan. 2015. *Theory of the Lyric*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Ditmajer, Nina. 2025. *Recepcija starejšega pesništva na Štajerskem in v Prekmurju*. Ljubljana: Založba ZRC.
- Ditmajer, Nina. 2025. *Slovensko pesništvo na Štajerskem med letoma 1758 in 1848: vzori, žanri in recepcija*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Podiplomska šola ZRC SAZU.
- Fludernik, Monika. 2019. *Metaphors of Confinement: The Prison in Fact, Fiction, and Fantasy*. Oxford: Oxford Academic.
- Fogle, Stephen F. 1972: „Elegy“. U: *Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. Ur. Alex Preminger. Princeton; New Jersey: Princeton University Press: 585–586.

- Halmi, Nicholas. 2018. *The greco-roman revival*. Oxford Handbooks Online.
- Hangling, Fan. 2021. „Ambivalence: Space in Emily Dickinson’s “Wild Nights-Wild Nights!”“. U: *Academic Journal of Humanities & Social Sciences*, 4, 1: 76–80.
- Jež, Andraž. 2016. *Stanko Vraz in nacionalizem: od narobe Katona do narobe Prešerna*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Kay, Dennis. 1990. *Melodious tears. The English funeral elegy from Spenser to Milton*. Oxford: Clarendon Press.
- Kemper, Dirk. 2007. „Elegie“. U: *Reallexikon der Deutschen Literaturwissenschaft*. Ur. Klaus Weimar. Berlin; New York: W. de Gruyter: 429–432.
- Kranjska čbelica* 4. V Ljubljani: natisnil Jožef Blaznik, 1833.
- Nerlich, Brigitte i David D. Clarke. 2001. „Mind, meaning and metaphor: the philosophy and psychology of metaphor in 19th-century Germany“. U: *History of the Human Sciences*, 14, 2: 39–61.
- Pinkovsky, V. I. 2019. „Antony Deschamps – elegiac poet in the context of national poetry“. U: *Nauchnyi Dialog*, 11: 186–198.
- Richardson, Alan. 2004. „Romanticism and the body“. U: *Literature Compass*, 1: 1–14.
- Scherber, Peter. 1974. *Die slovenische Elegie. Studien zur Geschichte der Gattung 1779–1879* (Osteuropastudien der Hochschulen des Landes Hessen, Reihe III: Frankfurter Abhandlungen zur Slavistik. Band 18.). Wiesbaden: F. Steiner.
- Šamperl, Ivan Dragotin. 1849. *Zdihleji*. U: *Slovenija*, 2, 80.
- Vraz, Stanko. 1952. *Slovenska djela, 1*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Whitehead, James R. 2017. *Madness and the romantic poet*. Oxford Scholarship Online.
- Zhuzhgina-Allahverdian, Tamara N. 2023. „Griboedov’s personality and fate in the elegies of w.k. kukhelbecker and a.i. odoyevsky“. U: *Aleksandr Griboedov and His Epoch: Khmelitsky Sbornik* (Khmelita Proceedings), 18: 68–86.

ROMANTIC THEMES AND METAPHORS IN STANKO VRAZ'S ELEGIES

Summary

The article examines Romantic themes and metaphorical structures in Stanko Vraz's elegies, putting his poetic work within a broader Styrian and early 19th-century Slovenian literary context. In Vraz's elegies, written between 1830 and 1837, there are motifs of farewell, unfulfilled love, loss of youth, melancholy, death, and longing for the homeland – yet rarely religious transcendence. His poetry reflects a distinctly Romantic sensibility rooted in emotional intensity and personal suffering. The study highlights how Vraz's metaphorical imagery, influenced by both Baroque and classical traditions, conveys existential tension between the ideal and reality. Frequent metaphors include the body or life as a prison, the eternal sea as a boundary between life and death, and the boat and sailor as symbols of the soul's struggle for freedom. Vraz also employed mythological figures, such as Niobe and the river Lethe, to intensify themes of grief and memory. Unlike the moralising tone of his priestly contemporaries, Vraz's elegies reveal an introspective, secular Romanticism where sorrow and nostalgia dominate, and where promise of heaven brings no comfort. Through rich metaphorical language and emotional depth, Vraz emerges as a central figure of Slovene Romantic elegy, connecting classical form and modern sentiment.

Keywords: Stanko Vraz, poetry, elegy, Romanticism